

WOJCIECH KOSMALA, MONIKA PRZEWŁOCKA-KOSMALA, JACEK ORZESZKO,
BOŻENA KAROLKO

TNF- α a geometria lewej komory serca u chorych z pierwotnym nadciśnieniem tętniczym

TNF- α and Left Ventricular Geometry in Patients with Essential Hypertension

Katedra i Klinika Kardiologii AM we Wrocławiu

Streszczenie

Wprowadzenie. W patogenezie pierwotnego nadciśnienia tętniczego, poza dobrze poznanymi mechanizmami, bierze się również pod uwagę mniej zbadane czynniki, w tym immunologiczne, jak np. TNF- α . Wykazano, że TNF- α może powodować zmiany strukturalne w mięśniu serca w postaci stymulacji syntezy i zahamowania degradacji białek, co prowadzi do przerostu mięśnia serca. TNF- α jest ponadto ważnym stymulatorem transkrypcji genu angiotensynogenu. Przerost mięśnia lewej komory, będący skutkiem długotrwałego nadciśnienia, jest niezależnym czynnikiem ryzyka zgonu i innych poważnych powikłań sercowo-naczyniowych.

Cel pracy. Ocena stężenia w surowicy TNF- α u chorych na nadciśnienie tętnicze, w tym również w zależności od typu geometrii lewej komory serca.

Materiał i metody. Zbadano 74 pacjentów w wieku $54 \pm 12,2$ roku, których na podstawie wyników echokardiografii zaklasyfikowano do jednego z czterech typów geometrii lewej komory obejmujących przerost koncentryczny, ekscentryczny, koncentryczny remodeling i prawidłową geometrię. Grupę kontrolną stanowiło 45 zdrowych osób. U każdego badanego oznaczano stężenie TNF- α w surowicy metodą radioimmunometryczną.

Wyniki. Nie stwierdzono istotnych różnic w stężeniu TNF- α między chorymi na nadciśnienie tętnicze a grupą kontrolną, nie wykazano również różnic między podgrupami o różnych typach geometrii lewej komory serca.

Wnioski. U chorych na nadciśnienie tętnicze bez niewydolności serca są prawidłowe stężenia TNF- α w surowicy i nie różnią się między chorymi z różnymi typami geometrii lewej komory serca (Adv Clin Exp Med 2005, 14, 4, 677–682).

Słowa kluczowe: TNF- α , geometria lewej komory serca, nadciśnienie tętnicze.

Abstract

Background. In pathogenesis of essential hypertension, besides well recognized mechanisms, less explored factors are taken into account, i.e. immunologic ones as TNF- α . TNF- α was shown to bring about structural changes in myocardium enhancing synthesis and hampering degradation of proteins which results in myocardial hypertrophy. Moreover TNF- α is important stimulator of angiotensinogen gene transcription. The consequence of hypertension is left ventricular hypertrophy considered as independent risk factor of death or other serious cardiovascular complications.

Objectives. The aim of our study was to evaluate the plasma level of TNF- α in hypertensive patients and to assess the relationship between plasma level of TNF- α and left ventricular geometry.

Material and Methods. The study involved 74 patients aged 54 ± 12.2 yrs, which were classified after echocardiographic assessment to one of four patterns of left ventricular geometry: concentric hypertrophy, eccentric hypertrophy, concentric remodeling and normal geometry. Control group consisted of 45 healthy volunteers. In each studied subject plasma level of TNF- α was estimated by radioimmunometric method.

Results. Our study did not show significant differences between hypertensive patients and controls in plasma level of TNF- α as well as there were no differences between subgroups of patients with different patterns of left ventricular geometry.

Conclusions. Patients with essential hypertension without heart failure have normal plasma levels of TNF- α and there are no differences in plasma levels of TNF- α between patients with different types of left ventricular geometry (Adv Clin Exp Med 2005, 14, 4, 677–682).

Key words: TNF- α , left ventricular geometry, hypertension.

W etiopatogenezie pierwotnego nadciśnienia tętniczego (n.t.) bierze udział wiele czynników o mniej lub bardziej udowodnionym znaczeniu, jak: uwarunkowania genetyczne, wpływy środowiskowe, styl życia, zaburzenia regulacji neurohormonalnej (w tym zaburzenie funkcji czynności wydzielniczej śródbłonna). W ostatnich latach bierze się również pod uwagę rolę zaburzeń równowagi układu immunologicznego, m.in. na poziomie wydzielania cytokin pro- i przeciwzapalnych.

Badania ostatnich lat dostarczają coraz więcej dowodów na istotną rolę układu immunologicznego w powstawaniu n.t. U chorych na pierwotne n.t. stwierdzono podwyższone stężenie immunoglobulin, różnych typów autoprzeciwciał, zmiany liczby i funkcji limfocytów T oraz zmiany profilu cytokin pro- i przeciwzapalnych.

TNF- α jest prozapalną cytokiną pierwotnie wytwarzaną głównie przez monocyty i makrofagi, a w mniejszych ilościach przez limfocyty T, komórki śródbłonna, adipocyty. W pewnych sytuacjach klinicznych, jeżeli zadziałają dodatkowe bodźce, źródłem TNF- α mogą być również kardiomiocyty. Dzieje się tak m.in. w stanach zmienionych warunków hemodynamicznych w postaci nadmiernego obciążenia objętościowego lub ciśnieniowego [1]. Poznane dotychczas skutki biologiczne działania TNF- α w układzie krążenia to zaburzenie funkcji lewej komory, przebudowa lewej komory, zmniejszenie przepływu obwodowego, zaburzenia metabolizmu mięśnia serca. Jednocześnie wykazano, że TNF- α może powodować zmiany strukturalne w mięśniu serca w postaci stymulacji syntezy i zahamowania degradacji białek, co prowadzi do przerostu mięśnia serca [2]. TNF- α jest także ważnym stymulatorem transkrypcji genu angiotensynogenu [3].

Przerost lewej komory serca towarzyszący nadciśnieniu tętniczemu, a szczególnie przerost koncentryczny, jest niezależnym czynnikiem ryzyka zgonu i innych poważnych powikłań sercowo-naczyniowych. Zarówno wczesne wykrycie zmian, jak i odpowiednie leczenie u tych chorych nabiera więc szczególnego znaczenia, dlatego ważne jest ustalenie czynników determinujących zarówno sam wzrost masy mięśnia serca, jak i zmiany geometrii lewej komory.

Nie ustalono dotychczas, czy i jaką rolę w patogenezie przerostu mięśnia serca w przebiegu n.t. odgrywa TNF- α .

Celem pracy była ocena stężenia w surowicy TNF- α u chorych na n.t., w tym również w zależności od typu geometrii lewej komory serca.

Material i metody

Badania przeprowadzono u 74 chorych, w tym u 41 kobiet oraz u 33 mężczyzn w wieku $54 \pm 12,2$ roku z rozpoznaniem pierwotnym nadciśnieniem

tętniczym. U 16 chorych rozpoznawano nadciśnienie tętnicze łagodne (n.t. łagodne), u 41 chorych nadciśnienie tętnicze umiarkowane (n.t. umiarkowane), a u 17 chorych nadciśnienie tętnicze ciężkie (n.t. ciężkie). Stopień nadciśnienia tętniczego ustalano zgodnie z kryteriami przyjętymi przez Polskie Towarzystwo Nadciśnienia Tętniczego, opierając się na klasyfikacji zaproponowanej przez WHO/ISH [4]. U badanych chorych wykluczono chorobę niedokrwienną serca na podstawie ujemnego wyniku elektrokardiograficznej próby wysiłkowej i echokardiograficznej próby dobutaminowej oraz u 18 chorych na podstawie prawidłowego obrazu tętnic wieńcowych w koronarografii. Kryteriami wykluczającymi były ponadto zastoinowa niewydolność serca, zaburzenia rytmu serca i przewodnictwa, zastawkowe i wrodzone wady serca, choroby wątroby, nerek, cukrzyca oraz inne, poza nadciśnieniem, choroby mogące wpływać na strukturę i funkcję serca, a także choroby nowotworowe, zakaźne i autoimmunologiczne. Grupę kontrolną stanowiło 45 osób zdrowych w wieku $52 \pm 11,7$ roku. Wszyscy badani byli poinformowani o sposobie i celu przeprowadzanych badań i wyrazili na nie pisemną zgodę. Na przeprowadzenie badań uzyskano zgodę Komisji Bioetycznej przy Akademii Medycznej we Wrocławiu.

U każdego chorego oznaczano stężenie w surowicy czynnika TNF- α , dokonywano pomiarów ciśnienia tętniczego oraz wykonywano badanie echokardiograficzne. Krew do badań pobierano u chorych pozostających na czczo, po 30-minutowym przebywaniu chorego w pozycji leżącej przez cewnik żylny zakładany w dniu poprzedzającym pobieranie krwi. Wszystkim chorym na 5 dni przed rozpoczęciem badania nie podawano dotychczas stosowanych leków. W przypadku wzrostu ciśnienia doraźnie stosowano nitrendypinę.

U wszystkich badanych oznaczano stężenie w surowicy TNF- α metodą radioimmunometryczną zestawami TNF-alfa-IRMA (zmiennosc wewnętrzna 3,7% i zewnętrzna 4,3%) firmy Biosource Europe SA.

Badanie echokardiograficzne wykonywano aparatem Sonos1000 wyposażonym w głowicę o częstotliwości 3,5/2,7 MHz. Z obrazu w prezentacji M, uzyskanego pod kontrolą badania dwuwymiarowego (projekcja przymostkowa, oś długa lewej komory), dokonywano zgodnie z konwencją Penn pomiarów wymiaru końcoworozkurczowego (LVIDd) i końcowoskurczowego (LVISd) lewej komory serca, przegrody międzykomorowej (VSTd) i ściany tylnej (PWTd). W ocenie były przyjmowane wartości średnie z pomiarów 3 cykli serca.

Masę mięśnia lewej komory serca (LVM) oznaczano, korzystając ze wzoru zaproponowane-

go przez *American Society of Echocardiography* (ASE) zmodyfikowanego przez Devereux [5]:

$$LVM = 0,8 [1,04 (LVId + PWTd + VSTd)^3 - LVId^3] + 0,6.$$

Na podstawie masy mięśnia lewej komory obliczano wskaźnik masy mięśnia lewej komory (LVMI), dzieląc wartość LVM przez powierzchnię ciała (BSA) wyrażoną w metrach kwadratowych. Powierzchnię masy ciała oznaczano ze wzoru Du Boisa:

$$BSA = 0,007184 \times [\text{masa ciała (kg)}]^{0,425} \times [\text{wzrost (cm)}]^{0,725}.$$

Względną grubość mięśnia serca (RWT) liczono ze wzoru:

$$RWT = (VSTd + PWTd) / LVId.$$

Na podstawie wartości LVMI i RWT chorych zaklasyfikowano do jednego z czterech typów geometrii lewej komory:

– prawidłowa geometria (PG) – RWT < 0,44 oraz LVMI < 134 g/m² u mężczyzn i 110 g/m² u kobiet,

– koncentryczny remodeling (KR) – RWT > 0,44 oraz LVMI < 134 g/m² u mężczyzn i 110 g/m² u kobiet,

– ekscentryczny przerost (EP) – RWT < 0,44 oraz LVMI > 134 g/m² u mężczyzn i 110 g/m² u kobiet,

– koncentryczny przerost (KP) RWT > 0,44 oraz LVMI > 134 g/m² u mężczyzn i 110 g/m² u kobiet.

Ciepłota tętnicze oznaczano metodą Korotkowa z użyciem sfigmomanometru rtęciowego zgodnie z zasadami pomiaru ciśnienia tętniczego podstawowego. Każdorazowo ciśnienie mierzono trzykrotnie, obliczając następnie średnią ciśnienia skurczowego (SBP) i rozkurczowego (DBP).

Uzyskane wyniki badań poddano analizie statystycznej, obliczając średnie arytmetyczne, ich odchylenia standardowe, korelacje liniowe Pearsona oraz porównywano wartości średnie testem ANOVA. Za statystycznie istotne uznawano różnice, dla których $p < 0,05$.

Wyniki

Prawidłową geometrię LK stwierdzono u 23%, koncentryczny remodeling u 28%, ekscentryczny przerost u 19%, a koncentryczny przerost u 30% chorych na n.t. (tab. 1 i 2).

Nie wykazano istotnych różnic w stężeniu TNF- α w surowicy między poszczególnymi grupami chorych (wydzielonymi z uwagi na typ geometrii lewej komory) a grupą kontrolną. Nie stwierdzono także istotnych różnic w zakresie stężenia TNF- α w surowicy, porównując między sobą poszczególne grupy chorych z różnymi typami geometrii lewej komory (ryc.1).

Tabela 1. Liczebność podgrup wyodrębnionych na podstawie typu geometrii lewej komory

Tabela 1. Number of patients in subgroups with different left ventricular geometric patterns

	Ogółem (Total)	Kobiety (Female)	Mężczyźni (Male)	SBP	DBP
PG	17	11	6	154	93
KR	21	12	9	160	95
EP	14	7	7	164	95
KP	22	11	11	173	97

PG – prawidłowa geometria, KR – koncentryczny remodeling, EP – przerost ekscentryczny, KP – przerost koncentryczny, SBP – ciśnienie skurczowe, DBP – ciśnienie rozkurczowe.

PG – normal geometry, KR – concentric remodeling, EP – eccentric hypertrophy, KP – concentric hypertrophy, SBP – systolic blood pressure, DBP – diastolic blood pressure.

Tabela 2. Morfologia lewej komory w grupie kontrolnej i grupie badanej

Table 2. Left ventricular morphology in patients and controls

	RWT	LVMI kobiety (female)	LVMI mężczyźni (male)
GK	0,37 ± 0,03	87 ± 16	99 ± 19
PG	0,38 ± 0,05	93 ± 17	114 ± 17
KR	0,50 ± 0,03	106 ± 20	124 ± 23
EP	0,40 ± 0,04	145 ± 23	158 ± 25
KP	0,55 ± 0,06	136 ± 21	149 ± 24

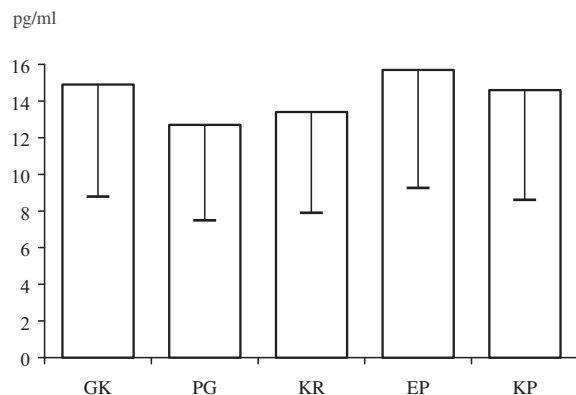
PG – prawidłowa geometria, KR – koncentryczny remodeling, EP – przerost ekscentryczny, KP – przerost koncentryczny, RWT – względna grubość mięśnia serca, LVMI – wskaźnik masy mięśnia lewej komory.

PG – normal geometry, KR – concentric remodeling, EP – eccentric hypertrophy, KP – concentric hypertrophy, RWT – relative wall thickness, LVMI – left ventricular mass index.

Nie wykazano istotnych korelacji między stężeniem TNF- α w surowicy a LVMI, RWT, SBP oraz DBP.

Omówienie

Najnowsze osiągnięcia medycyny umożliwiły w ostatnich latach podejmowanie prób zbadania nieznanych do tej pory aspektów patogenetycznego nadciśnienia tętniczego. Jeden z kierunków tych badań koncentruje się na poznaniu zaburzeń regulacji układu immunologicznego, w tym równowagi między działaniem cytokin pro- oraz przeciwzapalnych, do których należy TNF- α .

Ryc. 1. Stężenie TNF- α w surowicy w grupie badanej i kontrolnej: GK – grupa kontrolna, PG – prawidłowa geometria, KR – koncentryczny remodeling, EP – przerost ekscentryczny, KP – przerost koncentryczny

Fig. 1. Plasma TNF- α level in patients and controls: GK – control group, PG – normal geometry, KR – concentric remodeling, EP – eccentric hypertrophy, KP – concentric hypertrophy

Chociaż badania przeprowadzone na szczurach wykazały zwiększoną ekspresję oraz uwalnianie cytokin prozapalnych, m.in. TNF- α u osobników z nadciśnieniem [6], to dane dotyczące profilu cytokin u ludzi na n.t. są niepełne.

Dotychczasowe obserwacje nie są do końca jednoznaczne, choć w przeważającej większości nie stwierdzają różnic w stężeniu TNF- α między chorymi na nadciśnienie a osobami zdrowymi. W jednym z badań Cottone et al. [7] porównali stężenie TNF- α wśród chorych na nadciśnienie tętnicze z prawidłową i upośledzoną funkcją nerek oraz w grupie kontrolnej. Stężenie TNF- α było wyższe w grupie chorych z niewydolnością nerek w stosunku do dwóch pozostałych grup, nie wykazano natomiast różnicy między osobami z prawidłowym ciśnieniem a chorującymi na n.t. bez niewydolności nerek. Nie wiadomo, czy różnica ta wynikała z przewlekłych procesów zapalnych, czy ze zmniejszonego klirensu nerkowego cytokin.

Podobnie istotnych różnic w stężeniu TNF- α między chorymi na n.t. a grupą kontrolną nie wykazali inni autorzy, również wśród pacjentów z rozpoznaną cukrzycą typu II oraz z zespołem insulinooporności [8, 9]. Większe stężenia TNF- α w surowicy w populacji chorych na n.t., w porównaniu do osób zdrowych, stwierdzili jedynie Furumoto et al. [10].

Ponieważ cytokiny prozapalne są wytwarzane między innymi przez komórki układu immunologicznego, w tym monocyty, dlatego założono, że stężenie tych substancji w tkankach obwodowych może być niezależne od ich stężenia we krwi. W związku z tym w części badań skoncentrowano się na oznaczeniu ilości cytokin wytwarzanych przez aktywowane endotoksynami komórki krwi.

Wyniki badań były rozbieżne. Jedno z nich wykazało znamienne większe wydzielanie interleukiny 1 oraz TNF- α po aktywacji monocytów krwi obwodowej lipopolisacharydami [11]. W późniejszym badaniu [12] wykazano wręcz wzrost wydzielania IL-1 oraz IL-6, lecz spadek TNF- α po aktywacji krwi pełnej lipopolisacharydami w grupie chorych na n.t. Odmienne wyniki cytowanych badań mogą jednak wynikać z odmiennej metodologii badania: w pierwszym aktywowano wyizolowane monocyty, w drugim krew pełną.

Bergman et al. badali stężenie TNF- α bezpośrednio w mięśniu serca u szczurów z genetycznie uwarunkowanym nadciśnieniem. Wykazali podwyższone wartości TNF- α we wczesnych stadiach nadciśnienia, ale gdy nie rozwinęła się niewydolność krążenia w późniejszym okresie, to wartości te wracały do granic normy [13].

Wyniki prezentowanej pracy potwierdzają obserwacje większości autorów o braku różnic w stężeniu TNF- α w surowicy między chorymi na n.t. a osobnikami zdrowymi.

Udział TNF- α w procesie przerostu mięśnia serca został udokumentowany w badaniach doświadczalnych i klinicznych. Yokoyama et al. stwierdzili wzrost syntezy aktywny i ciężkich łańcuchów miozyny pod wpływem stymulacji za pośrednictwem TNF- α [2]. Janczewski et al. wykazali u transgenicznym myszy ze wzmożoną sercową ekspresją genu dla TNF- α rozwój przerostu mięśnia serca, a na poziomie komórkowym wydłużenie miocytów o około 20% [14]. Patel et al. wykazali istotny udział TNF- α w rozwoju przerostu mięśnia serca w kardiomiopatii przerostowej, zwłaszcza u chorych w młodym wieku [15]. Spadek gradientu w drodze odpływu z lewej komory w wyniku niechirurgicznego zmniejszenia grubości przegrody międzykomorowej u chorych z zawężającą kardiomiopatią przerostową doprowadził zarówno do obniżenia się masy mięśnia serca, jak i spadku stężenia TNF- α w sercu, co sugeruje według autorów rolę TNF- α w powstawaniu przerostu u tych chorych [16]. Badania Stetsona et al. ujawniły istotny udział TNF- α w rozwoju przerostu mięśnia serca u chorych po przeszczepieniu serca [17].

W dostępnym piśmiennictwie brak jest danych na temat związków TNF- α z przerostem mięśnia serca w n.t. u ludzi. W badaniach przeprowadzonych na hipertensyjnych szczurach stwierdzono istotną korelację między stężeniem TNF- α w mięśniu serca a masą lewej komory w 6. miesiącu życia zwierząt, zależność ta natomiast całkowicie zniknęła w wieku późniejszym [13]. Stam et al. stwierdzili u królików z doświadczalnie wywołanym przerostem na skutek nadciśnienia istotny wzrost stężenia TNF- α w mięśniu serca w fazie przerostu bez nie-

wydolności krążenia, a wzrost stężenia TNF- α w surowicy stwierdzono dopiero po wystąpieniu objawów dekompensacji krążeniowej [18].

W obecnej pracy nie wykazano różnic w stężeniu TNF- α w surowicy między chorymi na n.t. z różnymi typami geometrii lewej komory. Nie stwierdzono również korelacji między stężeniem TNF- α w surowicy a wskaźnikiem masy mięśnia serca i względną grubością mięśnia serca. Pozostaje to w zgodzie z wynikami cytowanych wyżej badań doświadczalnych, które chociaż nie rozgraniczały różnych typów geometrii lewej komory, to

odnosiły się do przerostu mięśnia serca jako jednego procesu. Wzrostu stężenia TNF- α w surowicy u chorych na n.t. można się spodziewać po wystąpieniu objawów niewydolności krążenia, ale wtedy trudno szukać bezpośredniego związku między obecnością n.t. a omawianą cytokiną. Być może bezpośrednia ocena TNF- α w mięśniu serca rzuciłaby więcej światła na temat udziału TNF- α w patogenezie powstawania różnych form geometrii lewej komory u chorych na n.t., ale jest to zadanie przede wszystkim dla badań doświadczalnych, a dopiero potem klinicznych.

Piśmiennictwo

- [1] **Torre-Amione G, Vooletich MT, Farmer JA:** Role of tumour necrosis factor- α in the progression of heart failure. Therapeutic implications. *Drugs* 2000, 59, 745–751.
- [2] **Yokoyama T, Nakano M, Bednarczyk JL, McIntyre BW, Entman M, Mann DL:** Tumor necrosis factor-alpha provokes a hypertrophic growth response in adult cardiac myocytes. *Circulation* 1997, 95, 1247–1252.
- [3] **Brasier AR, Li J, Wimbish KA:** Tumor necrosis factor activates angiotensinogen gene expression by the rel a transactivator. *Hypertension* 1996, 27, 1009–1017.
- [4] **Zasady postępowania w nadciśnieniu tętniczym. Stanowisko Polskiego Towarzystwa Nadciśnienia Tętniczego i Polskiego Towarzystwa Kardiologicznego. Kardiologia Polska** 2000, 53, 545–553.
- [5] **Devereux RB, Alonso DR, Lutas EM, Gottlieb GJ, Campo E, Sachs I, Reichek N:** Echocardiographic assessment of left ventricular hypertrophy: comparison to necropsy findings. *Am J Cardiol* 1986, 57, 450.
- [6] **Liu Y, Liu T, McCarron RM, Spatz M, Feuerstein G, Hallenbeck JM, Siren AL:** Evidence for activation of endothelium and monocytes in hypertensive rats. *Am J Physiol* 1996, 39, H2125–H2131.
- [7] **Cottone S, Vadala A, Vella MC, Mule G, Contorno A, Cerasola G:** Comparison of tumour necrosis factor and endothelin-1 between essential and renal hypertensive patients. *J Hum Hypertens* 1998, 12, 351–354.
- [8] **Sheu WHH, Lee WJ, Chang RL, Chen YT:** Plasma tumor necrosis factor alpha levels and insulin sensitivity in hypertensive subjects. *Clin Exp Hypertens* 2000, 22, 595–606.
- [9] **Zietz B, Schaffler A, Buttner R, Scholmerich J, Palitzsch KD:** Elevated levels of leptin and insulin but not of TNF alpha are associated with hypertension in type 2 diabetic males. *Exp Clin Endocrinol Diabetes* 2000, 108, 259–264.
- [10] **Furumoto T:** Diminished endothelial function and hypofibrinolysis in high risk patients with hypertension and high plasma levels of inflammatory markers: need for anti-inflammatory strategy. *Hypertension* 2000, 36, 684e.
- [11] **Dorffle Y, Latsch C, Stuhlmüller B, Schreiber S, Scholze S, Burmester GR, Scholze J:** Preactivated peripheral blood monocytes in patients with essential hypertension. *Hypertension* 1999, 34, 113–117.
- [12] **Peeters AC, Netea MG, Janssen MC, Kullberg BJ, Van der Meer JW, Thien T:** Pro-inflammatory cytokines in patients with essential hypertension. *Eur J Clin Invest* 2001, 31, 31–36.
- [13] **Bergman MR, Kao RH, McCune SA, Holycross BJ:** Myocardial tumor necrosis factor-alpha secretion in hypertensive and heart failure-prone rats. *Am J Physiol* 1999, 277, H543–H550.
- [14] **Janczewski AM, Kadokami T, Lemster B, Frye CS, McTiernan CF, Feldman AM:** Morphological and functional changes in cardiac myocytes isolated from mice overexpressing TNF-alpha. *Am J Physiol Heart Circ Physiol* 2003, 284, H960–H969.
- [15] **Patel R, Lim DS, Reddy D, Nagueh SF, Lutucuta S, Sole MJ, Zoghbi WA, Quinones MA, Roberts R, Marian AJ:** Variants of trophic factors and expression of cardiac hypertrophy in patients with hypertrophic cardiomyopathy. *J Mol Cell Cardiol* 2000, 32, 2369–2377.
- [16] **Nagueh SF, Stetson SJ, Lakkis NM, Killip D, Perez-Verdia A, Entman ML, Spencer WH 3rd, Torre-Amione G:** Decreased expression of tumor necrosis factor-alpha and regression of hypertrophy after nonsurgical septal reduction therapy for patients with hypertrophic obstructive cardiomyopathy. *Circulation* 2001, 103, 1844–1850.
- [17] **Stetson SJ, Perez-Verdia A, Mazur W, Farmer JA, Koerner MM, Weilbaecher DG, Entman ML, Quinones MA, Noon GP, Torre-Amione G:** Cardiac hypertrophy after transplantation is associated with persistent expression of tumor necrosis factor-alpha. *Circulation* 2001, 104, 676–681.
- [18] **Stamm C, Friehs I, Cowan DB, Moran AM, Cao-Danh H, Duebener LF, del Nido PJ, McGowan FX Jr:** Inhibition of tumor necrosis factor-alpha improves postischemic recovery of hypertrophied hearts. *Circulation* 2001, 104, I350–I355.

Adres do korespondencji:

Wojciech Kosmala
Katedra i Klinika Kardiologii AM
Wybrzeże Pasteura 4
50-367 Wrocław
e-mail: kosmw@kard.am.wroc.pl

Praca wpłynęła do Redakcji: 13.12.2004 r.
Po recenzji: 11.01.2005 r.
Zaakceptowano do druku: 11.01.2005 r.

Received: 13.12.2004
Revised: 11.01.2005
Accepted: 11.01.2005